Kulturutskottets betänkande 1989/90:KrU7

Fårbrevet m.m.

1989/90
KrU7

Sammanfattning

Kungsboken är en på kungl. biblioteket förvarad pergamentshandskrift, som innehåller bl.a. det äldsta kända exemplaret av det s.k. fårbrevet — en förordning om huvudsakligen fårskötsel som utfärdades år 1298 i Oslo av hertig Håkon Magnusson. Med anledning av motioner föreslår utskottet att riksdagen skall besluta att som sin mening ge regeringen till känna att Kungsboken bör överföras till Färöarna. Utskottet framhåller den symboliska betydelse det skulle ha för Färöarna om handskriften funnes där, eftersom den innehåller text, som visar att det mycket tidigt fanns ett särskilt färöiskt språk; det har framförts att överförandet av Kungsboken till Färöarna skulle bidra till att stärka den nationella och kulturella identiteten för det färöiska folket. Vidare framhåller utskottet bl.a. att ett beslut om ett överförande av handskriften till Färöarna också skulle utgöra en stark markering av den samhörighetskänsla som finns mellan människorna i Sverige och människorna på Färöarna och av den betydelse kulturarvet har för alla människor.

Utskottet avstyrker med utförlig motivering motionskrav om en kartläggning av profana och kyrkliga konstskatter för att utröna ursprunget till äldre kulturföremål och om återlämnande till de ursprungliga ägarna av föremål, som vi — för att använda motionärens uttryck — "stulit" från de ursprungliga ägarna.

Motioner

1988/89:Kr207 av Lars Sundin och Elver Jonsson (båda fp) vari yrkas att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om "fårbrevets" överlämnande till Färöarna.

1988/89:Kr214 av Marianne Stålberg (s) vari yrkas att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om återförande av seyðabrævið (fårbrevet) till Färöarna.

1988/89:Kr220 av Karin Falkmer (m) vari yrkas att riksdagen beslutar att den i motionen nämnda färöiska handskriften (fårbrevet) skall överlämnas till Färöarna.

1 *Riksdagen 1989/90. 13 saml. Nr 7*

Vissa bakgrundsuppgifter

Fårbrevet

I Sverige finns två böcker som innehåller medeltida laghandskrifter med anknytning till Färöarna. Bägge handskrifterna innehåller versioner av det s.k. fårbrevet – på färöiska seyðabrævið – som är en förordning, en s.k. rättarbot (betyder ungefär rättsförbättring), som utfärdats för Färöarna år 1298 av dåvarande hertig Håkon Magnusson och som innehåller huvudsakligen bestämmelser om fåravel.

Det äldsta kända exemplaret av fårbrevet ingår i en bok som tillhör kungl. biblioteket i Stockholm (KB). Redan på medeltiden fick boken namnet Kungsboken (på färöiska Kongsbókin). På KB betecknas boken numera Cod. perg. 4:o nr 33. I det följande använder utskottet beteckningen Kungsboken. Större delen av boken upptas av Magnus Lagaböters landslag, som gällde för Färöarna. Fårbrevet, daterat Oslo 1298, är inbundet efter landslagen. I boken har på slutet bundits in ett dokument som är av betydligt senare ursprung än de båda andra, nämligen en allmän rättarbot, utfärdad i Oslo år 1491 av konung Hans, som regerade i Danmark och Norge.

På universitetsbiblioteket i Lund finns en bok, Lundaboken (Lundarbókin på färöiska), som är en prakthandskrift. Den innehåller dels bl.a. Bergens stadslag, Gulatings nyare Kristenrätt och Magnus Lagaböters landslag, dels fårbrevet i en i förhållande till brevet på KB systematiserad version. Fårbrevet i Lundaboken är något yngre — kanske ett tiotal år — än brevet i Kungsboken.

Fårbrevet innehåller, som ovan angetts, huvudsakligen regler om fårskötseln på Färöarna. Sedan urminnes tider har fåraveln spelat en dominerande roll på öarna och varit av stor betydelse för Färöarnas ekonomi. Fårbrevet innehåller också vissa andra bestämmelser, bland dem om förhållandet mellan husbonde och tjänare, om arrende, om ersättning för inkvartering och om valfångst.

I Kungsboken — som innehåller den äldsta versionen av fårbrevet — har en rad färöiska tillägg gjorts, vilka anses vara av stor betydelse för forskningen i färöisk språkhistoria. Det viktigaste tillägget avser hållande av hund. Numera har man lyckats tolka merparten av innehållet. Forskaren i fråga har skämtsamt gett texten namnet Hundabrævið.

Fårbrevet har varit föremål för en omfattande språkvetenskaplig forskning.

Det torde vara oomtvistat att boken med Magnus Lagaböters landslag nedskrivits i Bergen och redan på 1300-talet kommit till Färöarna. Sannolikt har fårbrevet redan då varit medbundet i volymen. Lagboken har tillhört det färöiska lagmansämbetet. Lagmannen ledde för-

handlingarna i lagtinget, som hade ansvaret för rättskipningen. Den siste färöiske innehavaren av lagboken var lagmannen Peder Jakobsson, som år 1599 uppehöll sig i Bergen. Boken bands om samma år. Vid detta tillfälle torde kung Hans rättarbot ha fogats vid lagboken. Därefter är ingenting känt om den förrän på 1680-talet då den återfanns i Antikvitetskollegiets samlingar i Uppsala. Kollegiet flyttades senare till Stockholm och ombildades till ett Antikvitetsarkiv. Därefter kom Kungsboken till KB år 1780, då Antikvitetsarkivet upplöstes.

Viss tidigare riksdagsbehandling, m.m.

Riksdagen avslog år 1970 på förslag av statsutskottet — som inhämtat yttrande från nationalmuseum och riksantikvarieämbetet — motioner om återlämnande av den tronhimmel som Fredrik II av Danmark beställt till Kronborgs slott, men som efter freden i Roskilde förts till Sverige (bet. SU 1970:159).

År 1970 medgav Kungl. Maj:t att en bronskanon, som bärgats på svenskt territorialvatten från det år 1645 sjunkna danska amiralsskeppet S:ta Sophia, fick överlämnas till danska staten som gåva.

Vidare medgav Kungl. Maj:t år 1974 att en rulle med en målad framställning av Sigismund III:s intåg i Kraków år 1605 (den s.k. polska rullen eller Krakówtapeten), som av riksarkivet år 1902 deponerats i livrustkammaren, fick överlämnas som gåva till polska staten (se härom frågedebatt i riksdagen den 16 maj 1974 och bet. KU 1975:12 s. 18).

Utskottet

I betänkandet behandlas fyra motioner som avser frågan om återförande av vissa kulturföremål till föremålens ursprungsländer. Tre motioner — Kr207 (fp), Kr214 (s) och Kr220 (m) — syftar till att det exemplar av det s.k. fårbrevet (på färöiska seyðabrævið), som finns på kungl. biblioteket, skall återföras till Färöarna.

Innehållet i yrkandet i motion Kr320 (mp) är dels att en inventering av både profana och kyrkliga konstskatter bör genomföras för att utröna ursprunget till andra äldre kulturföremål än dem som anges i motionen, dels att kulturföremål som vi, för att använda motionärens uttryck, "stulit" skall återlämnas till de ursprungliga ägarna. I motionen nämns ett tiotal kulturföremål, bland dem Silverbibeln (Codex argenteus), Fredrik II:s av Danmark tronhimmel för Kronborgs slott och vissa föremål som finns på Drottningholm.

Innan utskottet går närmare in på återförandefrågor vill utskottet erinra om att grunderna för hur statens egendom får disponeras finns i 9 kap. 8 och 9 §§ regeringsformen. Statens medel och dess övriga tillgångar står med vissa här icke aktuella undantag till regeringens disposition. Riksdagen fastställer i den omfattning som behövs grunder för förvaltningen av statens egendom och förfogande över den. Riksda-

gen kan därvid föreskriva att åtgärder av visst slag ej får vidtagas utan riksdagens tillstånd. Några särskilda föreskrifter har inte utfärdats som hindrar regeringen att deponera eller på annat sätt förfoga över kulturföremål. Tilläggas bör att exempelvis statliga museer kan ha fått donationer med förbehåll som förhindrar avyttring av föremålen (se härom bl.a. bet. 1988/89:KrU5).

Det kan också finnas skäl att här erinra om att det i 5 kap. lagen (1988:950) om kulturminnen m.m. finns bestämmelser som innebär att vissa äldre svenska och utländska kulturföremål som är av stor betydelse för det nationella kulturarvet inte får föras ut ur landet utan särskilt tillstånd. Även om ett kulturföremål omfattas av denna lagstiftning får regeringen om synnerliga skäl föreligger medge att föremålet förs ut ur landet.

Den inställning Sverige hitintills intagit till frågan om återförande av kulturföremål till ursprungsländer är att en bedömning bör göras i varje enskilt fall. Det finns inte någon konvention som förpliktar Sverige att återlämna kulturföremål, och Sverige har liksom en rad andra av västerländska länder, bland dem Danmark, intagit en restriktiv ståndpunkt då återförandefrågan varit aktuell på det internationella planet. Utskottet anser att det finns starka skäl som talar för den ståndpunkt som Sverige hitintills intagit.

Då det gäller de nu aktuella föremålen finns skäl anföra följande. Föremålen torde så gott som utan undantag vara kulturföremål som blivit en del av det svenska kulturarvet, och många av föremålen torde ha större betydelse för vårt land än för ursprungslandet. Det kan i många fall vara svårt eller omöjligt att avgöra vilket det egentliga ursprungslandet skall anses vara liksom under vilka omständigheter föremålet kommit i svensk ägo. Det kan också på grund av exempelvis donationsvillkor finnas inskränkningar i statens dispositionsrätt.

Ett exempel på det sagda är Silverbibeln, som första gången kom till Sverige från Prag år 1648. Den anses ha sitt ursprung i 500-talets Italien, troligen utförd i Ravenna eller Verona för östgoternas konung Teoderik — Didrik av Bern — som tidigare haft sin boplats i romarrikets Donauprovinser. Bibelns väg mellan Teoderiks rike och 1600-talets Prag är till större delen okänd, men med stor sannolikhet har bibeln i flera hundra år, kanske redan från 700-talets slut, förvarats i klostret Werden i Westfalen i Essen. Kort före år 1600 fanns den i Prag, där den således kom att stanna kanske endast omkring 50 år. Sedan Silverbibeln kommit till Sverige, fördes den snart ut igen av drottning Kristinas bibliotekarie, som fått den i gåva. I Holland inköptes den senare av Magnus Gabriel de la Gardie som donerade den till universitetsbiblioteket i Uppsala till "en ewig warande possession".

Utskottet vill också framhålla att — om inte ursprungslandet framställer önskemål därom — det endast undantagsvis finns skäl pröva frågan om återförande av kulturföremål till ursprungslandet.

Av det sagda följer att det inte kan komma i fråga att riksdag eller regering skulle fatta ett sådant övergripande beslut om återförande av kulturföremål till ursprungsländer som motion Kr320 synes syfta till.

Med hänsyn härtill är det inte heller motiverat att riksdagen tar något initiativ till en sådan kartläggning som förordas i motionen. Denna avstyrks således.

Det på kungl. biblioteket förvarade fårbrevet omfattar sex sidor och ingår i en laghandskrift på pergament, som i övrigt innehåller främst kung Magnus Lagaböters landslag. Handskriften brukar betecknas Kungsboken (på färöiska Kongsbókin). På universitetsbiblioteket i Lund förvaras en pergamenthandskrift, vilken innehåller bl.a. en något yngre version av fårbrevet.

Fårbrevet är daterat år 1298. Brevet innehåller en särskild rättarbot — ordet betyder ungefär rättsförbättring — utställd av hertig Håkon Magnusson, i vilken det ställs upp regler för fårhållningen på Färöarna. Språket i fårbrevet är norrönt (fornvästnordiskt), men färöiska språkdrag finns i brevet. Såväl i fårbrevet som i Kungsboken i övrigt har gjorts vissa tillägg som skrivits på Färöarna och som är mycket viktiga för språkforskningen.

Enligt vad utskottet inhämtat har under hand starka önskemål om överförande av Kungsboken — vari fårbrevet ingår — till Färöarna framförts till utbildningsdepartementet från färöisk sida.

Utskottet konstaterar att det nu inte finns några medeltida handskrifter på Färöarna och att de båda fårbrev som finns i Sverige torde — jämte några diplom i Danmark — vara de enda kända medeltida färöiska handskrifterna av officiell karaktär. Ett överförande av Kungsboken med det äldsta av fårbreven skulle otvivelaktigt ha stor betydelse för Färöarna från en rad synpunkter. Utskottet vill härvidlag särskilt framhålla den symboliska betydelsen det skulle ha för Färöarna om handskriften funnes där, eftersom den innehåller text som visar att det mycket tidigt fanns ett särskilt färöiskt språk; det har framförts att överförandet av Kungsboken till Färöarna skulle bidra till att stärka den nationella och kulturella identiteten för det färöiska folket. Samtidigt skulle ett beslut om överförande av handskriften till Färöarna utgöra en stark markering av den samhörighetskänsla som finns mellan människorna i Sverige och människorna på Färöarna och av den betydelse kulturarvet har för alla människor.

Vid sina överväganden har utskottet kommit till slutsatsen att det är motiverat att den på kungl. biblioteket förvarade Kungsboken med fårbrevet överförs till Färöarna. Det bör ankomma på regeringen att pröva i vilket sammanhang detta skall ske. Det bör också ankomma på regeringen att pröva om handskriften skall deponeras eller om den skall överlämnas som gåva till Färöarna.

Vad utskottet sålunda anfört bör riksdagen med anledning av motionerna Kr207, Kr214 och Kr220 som sin mening ge regeringen till känna.

Utskottet vill starkt understryka att utskottets ställningstagande i fråga om Kungsboken har skett mot bakgrunden av de mycket speciella förhållandena i ärendet och att ställningstagandet därför inte kan tas till intäkt för att en ändring av praxis i frågor om återlämnande av kulturföremål till ursprungsländer bör komma till stånd.

Hemställan

Utskottet hemställer

1. beträffande *viss inventering av kulturföremål m.m.*

att riksdagen avslår motion 1988/89:Kr320,

2. beträffande *överförande av Kungsboken med fårbrevet till Färöarna*

att riksdagen med anledning av motionerna 1988/89:Kr207, 1988/89:Kr214 och 1988/89:Kr220 som sin mening ger regeringen till känna vad utskottet anfört.

Stockholm den 21 november 1989

På kulturutskottets vägnar

Åke Gustavsson

Närvarande: Åke Gustavsson (s), Berit Oscarsson (s), Jan-Erik Wikström (fp), Jan Hyttring (c), Anders Nilsson (s), Lars Ahlmark (m), Erkki Tammenoksa (s), Lars Ahlström (m), Margareta Fogelberg (fp), Stina Gustavsson (c), Alexander Chrisopoulos (vpk), Kaj Nilsson (mp), Ingegerd Sahlström (s), Ulla Berg (s), Eivor Husing (s), Göran Åstrand (m) och Ulla Johansson (s).